

Serhiy Shkarlet
D.Sc. (Economics), Professor,
Chernihiv National University of Technology,
95 Shevchenko Str., Chernihiv, 14027, Ukraine
rector@stn.cn.ua

UDC 336.76:165.194

Maksym Dubyna
PhD (Economics), Associate Professor,
Chernihiv National University of Technology,
95 Shevchenko Str., Chernihiv, 14027, Ukraine
maksim-22@yandex.ru

Features of the cognitive approach application to the essence of the financial services market identification

Abstract. The paper presents the research results of the cognitive approach to the essence of the financial services market (FSM). They allowed the authors to single out the following conceptual approaches to its definition: the institutional approach, the resource approach, the product approach and the market approach. Their peculiarities, as well as nature, were analysed and described. Subsequently, the study of the financial services market essence was conducted by using the epistemological approach to clarify the nature of this market, which was based on the synthesis of such definitions as «market» and «financial services». The application of the cognitive approach to the identification of the category «financial services market» essence has allowed the authors to propose their own interpretation of such a concept. Practical basis of the research were financial services markets of Ukraine and Bulgaria.

Keywords: Market; Financial Services; Category; Financial Services Market (FSM); Financial Intermediary; Ukraine; Bulgaria

JEL Classification: G00

DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-16>

Шкарлет С. М.

доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки,
Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

Дубина М. В.

кандидат економічних наук, доцент, Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

Особливості застосування когнітивного підходу до ідентифікації сутності ринку фінансових послуг

Анотація. У статті представлено наукові результати застосування когнітивного підходу до ідентифікації сутності ринку фінансових послуг (РФП). Окреслений підхід був реалізований у двох площинах: через використання івент-аналізу та аналізу вже сформованих у науковому просторі трактувань такого ринку, що дозволило ідентифікувати такі концептуальні підходи до його визначення: інституційний, ресурсний, товарний і ринковий. Проаналізовано їх сутність та описано особливості застосування кожного з них. Дослідження сутності РФП було також здійснено через використання гносеологічного підходу до з'ясування сутності окресленої категорії на основі синтезу теоретичних положень змісту дефініцій «ринок» і «фінансова послуга». Застосування когнітивного підходу до пізнання категорії «ринок фінансових послуг» дозволив авторам запропонувати власне її трактування. Практичну базу дослідження склали ринки фінансових послуг України та Болгарії.

Ключові слова: ринок; фінансова послуга; категорія; ринок фінансових послуг; фінансовий посередник.

Шкарлет С. Н.

доктор экономических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники,
Черниговский национальный технологический университет, Чернигов, Украина

Дубина М. В.

кандидат экономических наук, доцент, Черниговский национальный технологический университет, Чернигов Украина

Особенности применения когнитивного подхода к идентификации сущности рынка финансовых услуг

Аннотация. В статье представлены научные результаты применения когнитивного подхода к идентификации сущности рынка финансовых услуг (РФУ). Такой подход был проведен в двух плоскостях: посредством использования ивент-анализа, а также анализа уже сложившихся в научном пространстве трактовок такого рынка, что позволило идентифицировать следующие концептуальные подходы к его определению: институциональный, ресурсный, товарный и рыночный. Проанализирована их сущность и описаны особенности применения каждого из них. Исследования сущности РФП было осуществлено также с помощью гносеологического подхода к выяснению сущности данной категории на основе синтеза теоретических положений содержания дефиниций «рынок» и «финансовая услуга». Применение когнитивного подхода к познанию категории «рынок финансовых услуг» позволило авторам предложить собственное ее трактование. Практическую базу исследования составили рынки финансовых услуг Украины и Болгарии.

Ключевые слова: рынок; финансовая услуга; категория; рынок финансовых услуг; финансовый посредник.

1. Постановка проблеми

Ринок фінансових послуг (РФП) займає важливе місце в структурі національного господарства, оскільки він охоплює всі сфери суспільного розвитку та впливає на функціонування економічних суб'єктів. Особливо важливою функцією такого ринку у сучасних умовах стає його можливість трансформувати вільні фінансові ресурси в кредитні та інвестиційні джерела фінансування економіки держави.

Через це розвиток РФП стає актуальним завданням, а його ефективність функціонування є запорукою проведення успішних економічних реформ. В умовах значного дефіциту інвестиційних ресурсів, який ми спостерігаємо сьогодні у системі національної економіки, розвиток РФП стає надактуальним завданням.

Така ситуація обумовлює необхідність поглиблення теоретичних, методичних та методологічних засад функ-

ціонування окресленого ринку, визначення особливостей його розвитку та сутності з метою доведення отриманих наукових результатів дослідження до розробки прикладних засад активізації роботи РФП. Теоретична компонента дослідження такого ринку вимагає у першу чергу з'ясування його сутності та економічного змісту, що дозволяє застосувати декомпозиційний метод ідентифікації структури такого ринку та визначити його функції. Окреслене вимагає використання відповідного комплексу наукових методів дослідження РФП як економічної категорії.

Важливість дослідження різних аспектів функціонування ринку фінансових послуг обумовлена, насамперед, низьким рівнем розвитку цього ринку в Україні порівняно з іншими країнами. Сьогодні можна констатувати значне перевищення показників динаміки розвитку ринків фінансових послуг у країнах, які після розпаду Радянського Союзу мали з Україною однакові початкові умови розвитку економіки. Зокрема, на рис. 1 нами представлено елементи компаративного аналізу економічного розвитку та ринків фінансових послуг України та Болгарії.

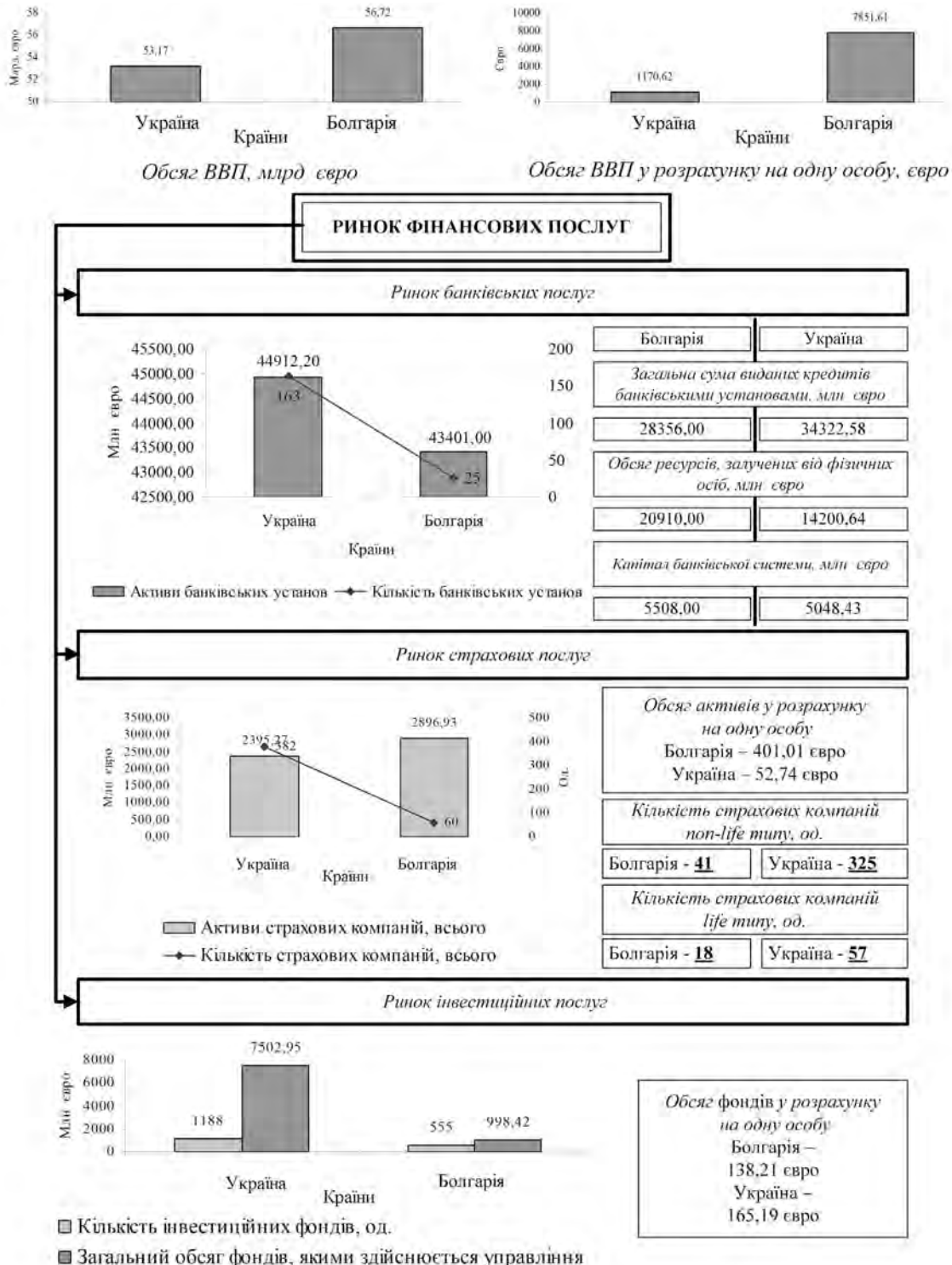

Рис. 1: Динаміка показників розвитку ринків фінансових послуг Болгарії та України у 2014 році
Джерело: Сформовано авторами на основі [6; 16]

Fig. 1: Dynamics of financial services market indices in Ukraine and Bulgaria as for 2014
Source: Compiled by the authors based at [6; 16]

Болгарія була вибрана як одна з країн Європейського Союзу, де рівень життя є одним із найнижчих в ЄС (оцінено за показником рівня ВВП на душу населення у 2014 році) [14]. Проте дані рис. 1 засвідчують досить динамічний розвиток економіки цієї країни (загальний обсяг ВВП у 2014 році склав 56,72 млрд євро) У перерахунку на обсяг ВВП на 1 особу в Болгарії маємо 7851,61 євро, а в Україні – 1170,62 євро, що у понад 6 разів менше. Звичайно, розвиток економіки неможливий без ефективного фінансового ринку в країні та ринку фінансових послуг у цілому. Окремі дані щодо розвитку ринків фінансових послуг України та Болгарії представлені на рис. 1. Маючи на порядок меншу кількість фінансових посередників, які функціонують на окресленому ринку, у Болгарії такі установи зіграли важливу роль у розвитку країни та, що найважливіше, спромоглися побудувати довірчі відносини зі своїми клієнтами, що, на наше глибоке переконання, є базовою передумовою розвитку економіки країни.

Зокрема, у Болгарії функціонує 25 банківських установ, враховуючи філії іноземних банків, а в Україні – 163 банки (це число може змінюватися через нестабільну ситуацію в банківському секторі). Проте, сума виданих кредитів у Болгарії є більшою і складає 34,32 млрд євро, а в Україні – усього 28,36 млрд євро. При цьому слід зважати й на те, що кількість населення в Болгарії у 6 разів менше ніж в Україні.

Окреслений аналітичний матеріал дає підстави говорити про актуальність проведення досліджень ринку фінансових послуг України з метою ідентифікації імпульсів розвитку такого ринку, формування заходів підвищення ефективності його функціонування, використання зарубіжного досвіду реформування діяльності фінансових посередників як основних учасників окресленого ринку. Саме тому, поглиблення теоретичної та прикладної компоненти вивчення особливостей та закономірностей розвитку ринків фінансових послуг є важливою складовою їх пізнання, а відповідні дослідження заслуговують на увагу та вимагають ґрунтовного проведення.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковому просторі на сучасному етапі вже накопичений значний масив напрацювань у сфері вивчення особливостей функціонування РФП. Теоретичними дослідженнями сутності РФП займалися такі науковці: А. Асмадсон (Asmundson, 2011) [13], О. М. Войтенко [2], С. Клесенс (Stijn C., 2009) [17] В. А. Тітова [8], М. М. Третьяков [9], С. І. Юрій [10] та ін. Зокрема, а Г. В. Юрчук [11] аналізує процес еволюції такого ринку та його функціонування в умовах інформаційного суспільства. Особливості взаємодії між фінансовим ринком та ринком фінансових послуг вивчаються у межах наукових робіт Є. А. Боброва [1], Ю. М. Коваленко [5], І. Подзигун [7]. Авторами зазначаються спільні риси для таких ринків та їхні відмінності, що дозволило конкретизувати загальні риси РФП. Питанням впливу такого ринку на розвиток національної економіки присвячені публікації С. М. Еш [4], Б. М. Вишиваної [3], В. В. Ячук [12], О. Ваймана (Wuman, 2014) [18], Р. Херрінга (Herring, 1996), А. Сантомеро (Santomero, 1996) [15] та ін. Однак, незважаючи на наявність окреслених наукових праць, актуальними залишаються питання застосування когнітивних підходів до ідентифікації сутності РФП, що обумовлено відсутністю комплексної методики визначення змісту цієї дефініції.

3. Метою статті є застосування когнітивних підходів до ідентифікації сутності РФП, обґрунтування особливостей їх використання та визначення економічного змісту такого ринку.

4. Основні результати дослідження

Досліджувати сутність РФП необхідно через застосування вже відомих та загальноприйнятих методичних і теоретичних засад до вивчення його змісту. РФП є економічною категорією, тому раціонально використовувати вже сформовані у науковому просторі концептуальні підходи до ідентифікації його сутності. У науковому просторі прийнято визначати сутність економічних категорій через застосування івент-аналізу до виявлення вже сформова-

них підходів до їх трактування з подальшим поглибленням теоретичного базису таких підходів новими науковими результатами. При цьому традиційно застосовують такі методи наукових досліджень: аналіз, синтез, групування, систематизація та класифікація.

Водночас, для пізнання економічних категорій прийнято використовувати ґносеологічні методи ідентифікації їх сутності. Окреслений підхід полягає у з'ясуванні змісту таких категорій через дослідження їх як явищ, процесів, що функціонують у контурі об'єктивного світу, який нас оточує.

У межах даної статті вважаємо за доцільне застосувати два вищезазначені підходи для ідентифікації змісту категорії РФП. Такий умовивід обумовлений наступним:

1. РФП є не новою категорією у просторі наукового пізнання, що пояснює логічну необхідність у дослідженні вже сформованих підходів до вивчення цього явища.

2. Категорія «ринку фінансових послуг» за своєю структурою є складною, оскільки у своєму змісті поєднує декілька економічних дефініцій, зокрема «ринку» та «фінансової послуги». Розуміння сутності зазначених явищ дає змогу визначити онтологічний зміст такої категорії через застосування методів синтезу та аналізу.

Отже, використовуючи окреслені вище засади до розгляду сутності РФП, застосуємо їх до пізнання цієї економічної категорії. Спочатку визначимо вже існуючі концептуальні підходи до її ідентифікації, що на сьогодні сформувалися в науковому просторі. Проведений ґрунтовний івент-аналіз наявних трактувань РФП дозволив реалізувати їх систематизацію та визначити на цій основі підходи до тлумачення такого ринку (рис. 2). Розглянемо їх більш детально.

Інституційний підхід до визначення сутності РФП полягає у трактуванні його як сукупності різних за своєю природою фінансових посередників, що надають певний спектр послуг своїм клієнтам. Проте, на думку авторів, такий підхід не враховує економічні відносини, що відбуваються на РФП, а саме в процесі їх формування відбувається створення попиту та пропозиції в межах окресленого ринку. Саме тому підхід є недостатньо обґрунтованим з сутнісної позиції.

Ресурсний підхід до трактування РФП дозволяє розглядати такий ринок як механізм обігу фінансових ресурсів у межах національної економіки. Однак, враховуючи базові аспекти такого підходу, досить складно визначити різницю між фінансовим ринком та РФП, оскільки у межах зазначених елементів відбувається рух фінансових ресурсів. Проте автори дотримуються позиції, що з онтологічної точки зору окреслені ринки є різними за своєю природою, хоча їм і притаманна певна сукупність спільних ознак.

У межах товарного підходу науковці досліджують РФП через вивчення основного товару такого ринку – фінансової послуги. Однак дослідження особливостей її формування, функціонування та реалізації можна здійснювати лише з позиції мікроаналізу, акцентуючи увагу на специфіці надання таких послуг. Проте, з огляду на те, що РФП є макросистемою, якій притаманна складна структура, вважаємо, що окреслений науковий підхід до його трактування є не достатнім.

Ринковий підхід є найбільш розповсюдженим у науковому просторі щодо трактування сутності РФП. Автори статті вважають за доцільне дотримуватися саме його, що обґрунтовано наступним. Насамперед, такий підхід синтезує всі базові елементи вищезазначених підходів, що дозволяє більш правильно та логічно ідентифікувати сутність РФП. У межах ринкового підходу фінансові посередники розглядаються не лише як сукупність виробників фінансових послуг, а як економічні суб'єкти, що продукують пропозицію фінансових послуг й одночасно можуть виступати їх споживачами. Це обумовлює значне ускладнення економічних відносин, що функціонують у межах такого ринку.

Фінансові ресурси розглядаються як елементи взаємозв'язку між окремими суб'єктами РФП, за допомогою

Рис. 2: Наукові підходи до дослідження сутності ринку фінансових послуг
Джерело: Складено авторами

Fig. 2: Scientific approaches to the financial services market essence identification
Source: Compiled by the authors

яких відбувається взаємодія між ними в процесі надання та реалізації певного спектру послуг. Самі фінансові послуги трактуються як результат взаємодії між економічними суб'єктами та фінансовими установами, що надають послуги. Окреслене вище дозволяє через застосування графічного методу представлення наукових результатів візуалізувати просторову модель ринку фінансових послуг із зазначенням його основних суб'єктів, ідентифікувати їх роль у формуванні такого ринку та гносеологічно визначити різницю між самою фінансовою послугою та ринком фінансових послуг як двома окремими, але тісно пов'язаними між собою, економічними категоріями (рис. 3).

Перевагою ринкового підходу до вивчення РФП є також можливість у його рамках досліджувати теоретичні й прикладні аспекти ціноутворення на окресленому ринку, вивчати базові фактори, що впливають на ціни на фінан-

сові послуги. У межах інших концептуальних підходів та з урахуванням їх сутності такий аналіз реалізувати досить складно, оскільки питання формування ціни знаходяться поза межами дослідження РФП.

Застосування івент-аналізу дозволило визначити базові підходи до трактування сутності РФП. Розглянемо його економічний зміст через використання гносеологічного підходу до його розуміння. Насамперед категорія «ринку фінансових послуг» поєднує у собі дві економічні дефініції «ринку» та «фінансова послуга» (рис. 3).

Визначимо їхню сутність та з урахуванням отриманих наукових результатів з'ясуємо зміст окресленого ринку. У межах даної наукової статті, враховуючи результати дослідження, категорія «послуга» розглядається як нематеріальної або матеріальної форми результат взаємодії між суб'єктами в процесі задоволення одним учасни-

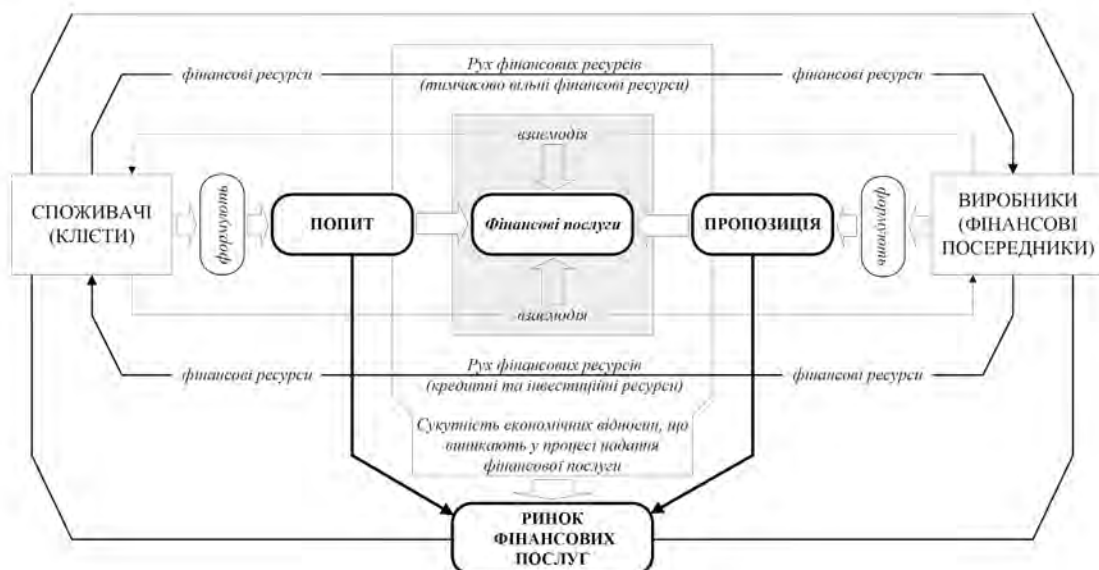

Рис. 3: Просторова модель ринку фінансових послуг
Джерело: Складено автором

Fig. 3: Space model of the financial services market
Source: Compiled by the authors

ком (виробником) потреб та/або бажань іншого (споживача) на платній або безоплатній основі, якому притаманна споживча вартість.

Отже, фінансова послуга – нематеріальної форми результат взаємодії, якому притаманна споживча вартість, між суб'єктами в процесі задоволення одним учасником (виробником фінансової послуги) фінансових потреб іншого (споживача фінансової послуги, клієнта) за власний рахунок, рахунок клієнта або за рахунок залучених фінансових ресурсів інших споживачів у відповідності до чинного законодавства з метою отримання прибутку, збереження вартості активів або досягнення соціального ефекту від реалізації такої послуги.

Ринок – сукупність економічних відносин, що виникають між його учасниками (продавцями та покупцями) у процесі реалізації товарів та послуг на взаємовигідній основі узгодження їхніх інтересів та задоволення потреб.

Література

1. Бобров Є. А. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку / Є. А. Бобров // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 88–94.
2. Войтенко О. М. Теоретичні аспекти сутності ринку фінансових послуг / О. М. Войтенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 233–236.
3. Вишивана Б. М. Роль ринку фінансових послуг у розвитку національної економіки / Б. М. Вишивана, О. В. Остафіль // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2009. – Випуск 5. – 192–196.
4. Еш С. М. Роль ринку фінансових послуг у підвищенні конкурентоспроможності фінансового ринку України / С. М. Еш // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 12. – С. 92–97.
5. Коваленко Ю. М. Фінансовий ринок і ринок фінансових послуг: сутність, сегменти, суб'єкти / Ю. М. Коваленко // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 101–112.
6. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – 2016. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
7. Подзигун І. Фінансовий ринок та ринок фінансових послуг: взаємозв'язок та єдність / І. Подзигун // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 1–2. – С. 83–88.
8. Титова В. А. Специфіка поведіння потребителя на ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / В. А. Титова, М. Н. Федоренко // Маркетинг і маркетингові дослідження. – 2002. – Режим доступу : <http://www.insur-info.ru/press/48102>
9. Третьяков М. М. Условие и факторы формирования и развития рынка финансовых услуг / М. М. Третьяков, Г. С. Ивлев // Общество. Среда. Развитие. – 2013. – № 1 (26). – С. 39–42.
10. Юрій С. І. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової економіки / С. І. Юрій, О. О. Луцишин // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 48–59.
11. Юрчук Г. В. Особливості еволюції ринку фінансових послуг та їх надання в умовах розвитку інформаційного суспільства / Г. В. Юрчук // Вісник Української академії банківської справи. – 2001. – № 2. – С. 57–64.
12. Яшук В. В. Ринки фінансових послуг як складова системи економічного розвитку / В. В. Яшук // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 115–121.
13. Asmundson I. What are financial services? [Electronic resource] / I. Asmundson // Finance & Development. – March. – 2011. – P. 46–47. – Access mode : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/03/pdf/basics.pdf>
14. GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita [Electronic resource] / International Monetary Fund, 2016. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weorept.aspx?sy=2012&ey=2014&sic=1&sort=country&ds=&br=1&pr1.x=41&pr1.y=10&c=15>
15. Herring R., Santomero A. The Role of the Financial Sector in Economic Performance. [Electronic resource] – Wharton, Wharton School of the University of Pennsylvania. – 1996. – 90 p. – Access mode : <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/95/9508.pdf>
16. Statistics of the Financial Institutions in Bulgaria [Electronic resource] / Official site of the Bulgarian National Bank. – Access mode : http://www.bnb.bg/Statistics/index.htm?toLang=_EN
17. Stijn C. Competition in the Financial Sector: Overview of Competition Policies [Electronic resource] / IMF Working Paper, 2009. – Access mode : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp0945.pdf>
18. Wyman O. The Role of Financial Services in Society: Towards Responsible Financial Innovation [Electronic resource] / World Economic Forum : Geneva, 2014. – Access mode : http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_SocietyInnovation_Report2014.pdf

Стаття надійшла до редакції 01.02.2016

References

1. Bobrov, Ye. A. (2007). The role and place of the financial services market in the financial market. *Finansy Ukrainy (Finance Ukraine)*, 4, 88–94 (in Ukr.).
2. Voitenko, O. M. (2014). Theoretical aspects of the financial services market nature. *Biznes Inform (Business Inform)*, 8, 233–236 (in Ukr.).
3. Vyshyvana, B. M. (2009). The role of the financial services market in the development of national economy. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky regionu (Actual Problems of the Region's Economy)*, 5, 192–196 (in Ukr.).
4. Esh, S. M. (2011). The role of the financial services market in the competitiveness of the Ukraine financial market. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini: Zbirnyk naukovykh prats (Formation of Market Relations in Ukraine: Collection of Scientific Works)*, 12, 92–97 (in Ukr.).
5. Kovalenko, Yu. M. (2013). The financial market and the financial services market: essence, segments, subjects. *Finansy Ukrainy (Finance Ukraine)*, 1, 101–112 (in Ukr.).
6. The National Bank of Ukraine (2016). *The main indicators of banks in Ukraine*. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798 (in Ukr.)
7. Podzygun, I. (2013). The Financial market and the financial services market: the relationship and unity. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy (Stock Market of Ukraine)*, 1–2, 83–88 (in Ukr.)
8. Tytova, V. A. (2002). The specifics of the consumer behavior on the financial services market. *Marketing i marketingovyye issledovaniya (Marketing and Marketing Research)*. Retrieved from <http://www.insur-info.ru/press/48102> (in Rus.)
9. Tret'yakov, M. M., & Ivlev, G. S. (2013). Conditions and factors of formation and development of the financial services market. *Obschestvo. Sreda. Razvitiye (Society. Environment. Development)*, 26, 39–42 (in Rus.)
10. Yurii, S. I., & Lucyshyn, O. O. (2010). Financial services market as institutional basis of the market economy. *Finansy Ukrainy (Finance Ukraine)*, 11, 48–59 (in Ukr.).
11. Yurchuk, G. V. (2001). Features of the financial services market evolution and provision them in the conditions of information society development. *Visnyk Ukrainy skoyi akademii bankivskoi spravy (Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking)*, 2, 57–64 (in Ukr.).
12. Yashchuk, V. V. (2010). Financial services markets as a economic development component. *Finansy Ukrainy (Finance Ukraine)*, 10, 115–121 (in Ukr.).
13. Asmundson, I. (2011). What are financial services? *Finance & Development, March*, 46–47. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/03/pdf/basics.pdf>
14. IMF (2016). *GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita*. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weorept.aspx?sy=2012&ey=2014&sic=1&sort=country&ds=&br=1&pr1.x=41&pr1.y=10&c=15>
15. Herring, R., & Santomero, A. (1996). *The Role of the Financial Sector in Economic Performance*. Wharton: Wharton School of the University of Pennsylvania. Retrieved from <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/95/9508.pdf>
16. The Bulgarian National Bank (2016). *Statistics of the Financial Institutions in Bulgaria*. Retrieved from http://www.bnb.bg/Statistics/index.htm?toLang=_EN
17. Stijn, C. (2009). *Competition in the Financial Sector: Overview of Competition Policies*. IMF Working Paper, 2009. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp0945.pdf>
18. Wyman, O. (2014). *The Role of Financial Services in Society: Towards Responsible Financial Innovation*. World Economic Forum: Geneva. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_SocietyInnovation_Report2014.pdf

Received 01.02.2016